

166
4.44

Dobrovský
Ljubljana 1904.

Dobrovský in Slovenci.

Očrtal dr. Janko Šlebinger.

Plodonosno znanstveno delovanje Jos. Dobrovskega (1753—1829) ni budilo narodne zavesti samo pri Čehih, veliki ustanovitelj slavistike je močno vplival tudi na ostale Slovane. Z isto ljubeznijo, z istim bistrim kritičnim pogledom se je vglobil v vsa tedanja zgodovinska, slovstvena, jezikoslovna vprašanja slovanskih narodov.* Rano se je začel Dobrovský zanimati za našo *protestantsko književnost* in istočasne hrvatske prevode v glagolici in cirilici. Njegov prijatelj, Fort. Durich, je pripravljal veliko delo: «Bibliotheca slavica antiquissimae dialecti, communis et ecclesiasticae, universae Slavorum gentis», v katerem bi naj bilo 19. in 20. poglavje četrte knjige posvečeno slovenskim in hrvatskim knjigam 16. stoletja. Prvi oddelek prve knjige je izšel 1795. na Dunaju, nadaljevanje pa je preprečila smrt. Kot marljiva bučelica je nabiral Dobrovský podatke o tej zanimivi dobi našega slovstva ter poročal v obširnih pismih vernemu sodelavcu na znanstvenem polju. V olomuški licejski knjižnici je zasledil Trubarjev «Psalter» (1566), pove vsebino predgovora in opazi nedostatke Trubarjeve abecede ter omenja Hrenovo izdanje evangelijev (1612). «Est haec editio satis elegans, vocales accentibus notatae, literae S et s, Sh et sh distinctae, articuli definiti, ta, tu omissi, excepto en, ein Mensch, en zhlovik, ut solent in hac re imitari Germanos» (Patera, 81). Izmed poznejših izdaj teh evangelijev pozna drugo in tretjo. O Kuzmičevem novem zakonu (V Halli 1771) pravi, da je spisan «dialecto carniolica». Ko je leta 1792. poslalo društvo znanosti Dobrovskega na Švedsko, da preišče rokopisne zaklade, ki so jih odnesli Švedi v tridesetletni vojski iz Češkega in Moravskega, se je mudil na svojem potovanju v Göttingah, Gothi, Erfurtu, Tubingah ter dne 27. maja obširno poročal Durichu o bogatem bibliografskem uspehu slovenskih in hrvatskih knjig, tiskanih v Tubingah in Urahu. Pregledal je razne zapiske in dopise tičoč se Ungnadove tiskarne, katere je porabil l. 1799. Schnurrer v knjigi «Slavischer Bücherdruck in Württemberg im 16. Jh.», za njim pa Kostrenčič in Elze (prim. Patera, 237—243). V Hamburgu je zasledil Tulščakov molitvenik (1579), Trubarjevo pesmarico in prevod Salomonovih pregovorov (1580.). Par let poznej našteva književne redkosti iz bivše Adelungove knjižnice v Draždanih (Patera, 346—347) ter si je izpisal slovenska imena mescev iz Trubarjevega koledarja.

* Življenje in delovanje Dobrovskega so opisali med drugimi: J. Ritter v. Rittersberg, Abbé Joseph Dobrovský. Biographische Skizze. Prag 1829. v. 8°. 36 str. — Fr. Palacký, Joseph Dobrowskys Leben und gelehrtes Wirken, Prag 1833. 8°. 64 str. — V. Brandl, Život Josefa Dobrovského. V Brně 1883. v. 8°. 296 + VI str. — Jakubec in Smetánka v «Literatura česká devatenáctého století. Díl první. V Praze 1902., str. 120—225. — V slovenščini ga je opisal Fr. Kovačič v Dom in svetu VIII. (1895.), št. 3—5. — Važna za oceno njegovega delovanja je obsežna korespondenca: Vzájemné dopisy Josefa Dobrovského a Fortunata Duricha z let 1778—1800. K vydání upravitel Adolf Patera. V Praze 1895. 4°. IX + 472 str. — Briefwechsel zwischen Dobrovský und Kopitar (1808—1828). Hg. von V. Jagić. Berlin 1885. v. 8°. CVII + 751 str. — Neue Briefe von Dobrovsky, Kopitar und anderen Westslaven. Hg. von V. Jagić. Berlin 1897. v. 8°. CII + 928 str. —

L. 1808. je izdal Dobrovský Slavina, katerega so posebno Slovenci navdušeno sprejeli. «Vaš Slavin je krasno podjetje!», mu odgovarja Kopitar. V literarni prilogi prvemu pismu (Slawins Rückbotschaft aus Krain) pripoveduje Slavin Dobrovškemu: «Der Sekretär des Barons v. Zois traf mich bei Korn und führte mich wie im Triumphe in das Haus dieses bekannten Freundes der Wissenschaften und Künste. Frohlockend ward meine Ankunft dem ganzen Lande durch die Zeitungen mitgeteilt» (Briefwechsel, 8—9). Slovensčini je posvečenih v tem zborniku več člankov. V knjižnem poročilu omenja Dobrovský na prvem mestu Japlöv in Kumerdejev prevod novega zakona (str. 17 in 18) in želi obilo sreče pri nadaljevanju koristnega podjetja. S Kumerdejem je bil v dopisni zvezi in ga je hotel na povratku iz Italije čez Ljubljano l. 1794. obiskati, pa ga ni našel doma. Glede govorice prostega naroda pa opomni v pismu na Duricha: «Carniolos aegre admodum intellexi — illi asserebant a se facilius intelligi Russos quam Bohemos» (Patera, 298). Za tem poročilom omenja v svojem Slavinu Primoža Trubarja, «den ausgezeichneten evangelischen Prediger», ter našteva njegova glavna dela. Obširni življenjepis o početniku slovenske književnosti pa je ponatisnil iz imenovane Schnurrerjeve knjige pod splošnim naslovom: «Um die slawische Literatur verdiente Männer» (241—264). Večjo pozornost pa je posvetil prvemu slovenskemu slovníčarju, Adamu Bohoriču, ki je izdal 1584 svoje «Arcticae horulae». Na str. 20—23, 33—39 seznaja čitatelje z vsebino redke slovnice, na str. 161—189 pa je priobčil «Examen etymologiae» in «Examen syntaxeos in oratione dominica» z raznimi pripombami. Istočasno z Dobrovskim se je bavil z Bohoričem Kopitar v znani svoji slovnici. Nadalje je posnel iz Schnurrerja življenjepisa Štefana Konzula in Antona Dalmate (93—96), Ivana Ungnada (155—158) in pregled glagolskega tiska v Tubingah. Celó iz življenja in jezika beneških Slovencev je objavil po pismu Pisselija zanimive podatke (120—128) ter sklepa: «Ich vermute es, daß sie sich, wie die Windischen in Krain und Kärnten Slovinci, und ihre Sprache slovinski jezik nennen. Ein zweiter Bote dahin mag künftig diese Vermutung zur völligen Gewißheit bringen.» Toda kakor je znano se je ta drugi sel napotil v Režijo precej pozno. — Iz popisa južnozapadnih in vzhodnih Slovanov prof. Hacqueta je posnel narodopisne črtice o Ziljanu in Ziljanki, o Kranjcu in Kranjici (298—305).

Velikega pomena za nadaljni razvitek Dobrovskega in slovenskega jezikoslovja, je bila zveza s Kopitarjem. «Odkar sem se v zadnjih petih letih seznanil z nekaterimi Vašimi spisi, ki ste jih priobčili v razpravah češkega društva znanosti, občudujem, spoštujem in ljubim Vas kot edinega slavista, ki stoji z Adelungom, Schlözerjem in enakimi učenjaki na isti višini». S tem opravičenim poklonom se je predstavil v pismu od 30. marca 1808. sedemindvajset let mlajši Jernej Kopitar, tedaj tajnik pri baronu Zoisu, ter se mu ponudil za marljivejšega dopisovalca «pro slavici» kakor je bil Vodnik. V tem obširnem pismu se zrcali Kopitarjeva mladeniška navdušenost za slovanstvo, obsežno njegovo znanje in ves značaj njegov, ki ni rad trpel tekmeča blizu sebe. O Vodniku se izraža zaničljivo. Sicer tudi Dobrovský ni bogve česar od Vodnika pričakoval, vendar ga ima za dobro dušo; zato je želel, da se oba rojaka zopet sprijaznita ter v okrilju blagega in estetično naobraženega Zoisu delujeta za blagor svojega naroda. Istotako je Kopitarjevo skrajno neprijateljsko ravnanje pripomoglo mnogo k tragični osodi njegovega ožjega rojaka J. N. Primca. Dobrovskega je prvo pismo nadarjenega Slovenca jako

razveselilo. V obsežnem odgovoru, ki je našel Kopitarja že na Dunaju med juristi, ga imenuje dragega prijatelja. Na tak način se je sklenila zanimiva dvajsetletna dopisna zveza, ki nam odpira sedaj v Jagičevi publikaciji pogled v delavnico dveh velikih duhov in nam nudi pravo zakladnico duhovitih misli; nekatera pisma so po obsegu in vsebini podobne razpravam. Dobrovský je našel po smrti duševno mu sorodnega Duricha v Kopitarju vsaj deloma nadomestilo in bodrilo za nove načrte in dela. Staroslovensko slovnico, za tedanjo dobo najvažnejše delo, je spisal na večletno prigovarjanje Kopitarja. Pri vsem svojem navdušenju za občeslovanske interese je prinesel Kopitar kot sin majhnega naroda tudi nekaj malenkostnega v znanost. To je bilo posebno vprašanje o izpopolnitvi latinice. Znano je, kako željno je pričakoval latinskega Cirila že v svoji slovnici (1808) in tega je hotel najti v Dobrovškem. Neprestano ga je drezal, naj se usmili Slovanov in jim sestavi pametno abecedo; toda Dobrovský se k sreči ni hotel resno baviti s takimi nehvaležnimi vprašanji. Leta 1820. se je sicer udeležil shoda slavistov na Dunaju, kjer so se sešli še Slovenci Ravnikar, Metelko, Kalister in Šlakar, da se posvetujejo o jednotnem slovanskem pravopisu, a kaj odločilnega ni hotel storiti. Reformo slovenske abecede je prepustil nam samim in s stojično mirnostjo gledal na Metelkovce in Danjkovce. Mnogo zatega časa je Kopitar žrtvoval temu vprašanju in na tak način ni izpolnil načrtov in obljub, ki jih je delal, ako se mu posreči priti v dvorno knjižnico. Posebno značilna za Kopitarjev značaj je bila preporna točka o domovini cerkvenoslovanskega jezika. Trditve, ki mu jo je narekoval njegov lokalni patriotizem, Dobrovškega kritični razum seveda ni mogel odobravati. Za karantanizem in panonizem je trl kopje vse žive dni, in gorje mu, kdor mu je nasprotoval!* Istotako sta bila različnih nazorov gledé starosti glagolice in cirilice, in tu je imel naš rojak prav. Tako starih glagolskih tekstov kakor je Kločev, Dobrovský ni dobil dovolj rano v roke, sicer bi bil menda prišel sam do Kopitarjevih rezultatov.

Po Kopitarju se je Dobrovský seznanil tudi z baronom Zoisom, s katerim si je tudi od tedaj dopisoval. Kopitar ga slika v svojem prvem pismu Dobrovškemu kot središče duševnega življenja na Kranjskem. On ni le prijatelj in gojitelj slovanščine, ampak tudi temeljiti njen poznavatelj; glagolico in cirilico čita bolje in z večjim razumom ko pa sami gospodje po poklicu. Japla, Kumerdeja, Linharta je preskrboval s knjigami, Vodnika vzdržuje materijelno in Kopitar je začel pisati svojo slovnico vsled njegovega prigovarjanja. Posebno se je veliki mecen zanimal za našo starejšo književnost. Plačal je dva kmeta, ki bi naj iskala protestantske knjige po deželi. Na tak način se je marsikaj rešilo, katere zaklade čuva sedaj ljubljanska licejska knjižnica, kot srečna posestnica bogate Zoisove književne ostaline. — Dobrovský je želel Zoisa obiskati, da se temeljito seznani s «carniolica», a tega veselja Zois ni dočakal. — Ni skoraj pisma, da bi Dobrovský ne opozoril Kopitarja na kake zanimive podatke, ki so v zvezi s Slovenci. Priporoča mu, da pregleda predgovor Megiserjevega slovarja, Popovičev Idiotikon, sluti, da so si duhovniki že pred Truberjem za lastno porabo zapisovali evangelija in pridige v slovenščini, trdi, da je rabil Truber pri prestavi češko biblijo ter izrazi željo, naj vendar kdo primerja kranjščino s staroslovenščino, želel je zblíževanje slovenščine s hrvaščino itd.

* Lepo nam opisuje to borbo V. Jagić v študiji: «Zur Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache». (Denkschriften XLVII.) Erste Hälfte. 79 — 85.

V *slovnici* sta vplivala na Dobrovskega germanista Adelung in Fulda (Jakubec 92—94). Jezikoslovna dela o češki slovnici obsegajo v prvi vrsti deblo- in oblikoslovje. Dobrovský je bil prvi, ki je na znanstveni podlagi primerjal slovanske jezike in jih razdelil v dve veliki skupini po petero slovanskih narečij. K prvi skupini prišteva ruščino, cerkveno slovenščino, srbsščino (ilirski jezik), hrvaščino in slovenščino (das Windische); v drugo pa slovaščino, češčino, jezik zgornjih Lužičanov, jezik spodnjih Lužičanov, poljščino s šleskimi posebnostmi.* Njegova razdelitev je dolgo gospodovala v slavistiki; nove teorije J. Schmidta in A. Schleicherja ji niso mogle odvzeti vseh pristašev. — V «*Annalen der Literatur und Kunst*» (1810, I. 264—275) je Dobrovský obširno ocenil Kopitarjevo slovnico in se izrazil jako pohvalno o njej. Tu naglaša prehod kranjskega narečja v hrvaško, našteva razločke med severnimi in južnimi Slovani ter izraža željo, da bi mnogo Slovencev gojilo v Kopitarjevem duhu učenje materinščine, o njem samem pa pravi, da je «*ein seltener Kenner und Schätzer seiner Muttersprache*». V isti knjigi letopisov za slovstvo in umetnost je Kopitar objavil panegirično poročilo o Slavinu, v naslednjem letu pa je ocenil v istem časopisu Dobrovskega «*Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache*» in dodatek k Slavinu: *Glagolitica* (1807).**

Za razvitek slovenske slovnice je bila Dobrovskega zgradba češkega jezika velepomembna, o kateri je sam želel, da naj postane nekaj vzorec ostalim slovanskim slovniciarjem. Po tem načrtu je sestavil A. Jar. Puchmayer slovnico za ruski (1820), V. Hanka za poljski (1839), J. P. Jordan za lužiški (1841) in Fr. Metelko za slovenski jezik (1825). Dobrovskega razdelitev slovanskega glagola v šest vrst na podlagi nedoločnikovega debela je z neznatnimi spremembami še sedaj navadna. Pri Slovencih je U. Jarnik l. 1812. prvi razdelil slovenski glagol po tem novem načinu v razpravi: «*Bildung des Zeitwortes. Ein Versuch nach Dobrovsky's Methode*», ki pa je ostala v rokopisu (Kres III, 321—323). Za njim je nastopil Metelko v svojem znamenitem delu: «*Lehrgebäude der slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen. Nach dem Lehrgebäude der böhm. Sprache des Hrn. Abbé Dobrowsky*» (1825). Pri tej zgradbi se je Metelko posluževal prve izdaje češkega izvirnika; izpustil ni ničesar, dodal pa je seznam raznih fraz in izrazov, pregovore in Ezopove basni (265—294). O pomenu Metelkove slovnice za naš jezik je že pred 30 leti obširno pisal njegov verni učenec Fr. Marn v *Jezičniku* IX—XI. «*Im ganzen ist Ihre Arbeit vortrefflich geraten. Ich freue mich, daß Sie mich nicht mißverstanden, und gratuliere Ihnen und Ihren Landsleuten, daß sie nun im Besitze einer gründlichen Anleitung sind, durch die das fernere Studium ihrer reichen Sprache erleichtert wird, wozu Sie gute Winke zu geben nicht unterlassen haben*». Tako je pisal Dobrovský Metelku, ko je prečital njegovo slovnico ter dodal lepo vrsto zanimivih pripomb.***

Po vsebini bogatem odgovoru 29. avg. 1826. priznava Metelko hvaležno: «*Meine noch geringe Kenntniss im Slavischen habe ich durchaus nur Euer*

* Dobrovský, *Lehrgebäude der böhmischen Sprache* 1809. (2. izd. 1819), str. IV in V; *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris*, 1822. str. IV. — Metelko, *Lehrgebäude der slov. Sprache* 1825, str. XVII in XVIII. — Marn, *Jezičnik* 1888, str. 27.

** Barth. Kopitars *Kleinere Schriften*, hg. v. Fr. Miklosich. Wien 1857. str. 16—34, 39—42, 47—49.

*** *Neue Briefe* 167—171 = *Zbornik Slov. Matice* I, 84—88. Prevod v *Jezičniku* 1873, str. 24—27.

Hochwürden zu verdanken, die mich nun zu ermutigen gnädigst beliebten, auf der einmal glücklich betretenen Bahn unermüdet fortzuschreiten, um Ihrem und meinem Wunsche noch mehr entsprechen zu können» (Neue Briefe XX = Zbornik 88).^{*} Da ni nadaljeval svojih študij po začrtani poti je kriva večletna strastna abecedna vojska.

Slovníčarsko delovanje U. Jarnika ima svoj vzor v Dobrovskem. «Versuch eines Etymologikons der slov. Mundart in Innerösterreich» (v Celovcu 1832) je natančno sestavljen po pravilih, ki jih razvija Dobrovský v razpravah: «Versuch zu einem allgemeinen Etymologikon der slawischen Sprachen» (Praga 1813) in «Wie und mit welcher Vorsicht soll man die Wurzelwörter und Stammsilben aus den vorhandenen Wörterbüchern aufsuchen und sammeln» (Slovanka str. 27—54). Bogata rokopisna zapuščina Jarnikova nam jasno kaže, kako globoko je prodril buditelj koroških Slovencev v duh češkega učenjaka (prim. Scheiniggovo razpravo v Kresu 1883).

Ime Dobrovskega je ozko zvezano z zgodovino naših *bržižinskih spomenikov*. Aretin je l. 1807. v Neuer literarischer Anzeiger prvi poročal o teh treh znamenitih drobcih liturgične vsebine.^{**} Toda njegova notica ni našla odmeva pri Slovanih. Še le čez štiri leta je opozoril Grimm Dobrovskega nanjo, ki je seveda veselo novico takoj sporočil Kopitarju, seznanil ga z vsebino in jezikovnimi posebnostmi ter želel, da baron Zois poizve kaj natančnejega iz Monakova. «Vodnik muß sich doch auch darüber freuen und die ganze slav. Anstalt in Grätz. Quaerite et invenietis» (Briefwechsel, str. 210—212). Dobrovský se je 1812 mudil v Monakovem, si oskrbel natančen prepis spomenikov ter ga poslal z raznimi pripombami Kopitarju, katerega je pošiljatev jako razveselila («in einen fieberhaften Freudentaumel versetzt»). Njegov načrt je bil, da jih izda Dobrovský, ker jih je odkril in najboljše raztolmačil, Bartsch, kustos dvorne knjižnice, pa doda snimke v bakrorezu; mogoče se še spoji s to izdajo *Conversio Carantanorum* ter se posveti nadvojvodu Ivanu. V istem času je izročil Zois po en prepis spomenikov Vodniku in Zupanu, da jih raztolmačita. Dobrovský je bil mnenja, da je lepše, ako se rojeni Slovenci bavijo z izdajo najstarejših spomenikov svojega naroda. Še istega leta je Kopitar dobil po izredni prijaznosti Humboldtovi popolni snimek in je upal tekom treh mesecev jih sam izdati, ali vsaj skupno z Dobrovskim. Toda prišlo je drugače. Kopitar je hotel združiti s to publikacijo še druge stvari; brezuspešno mu je to Dobrovský odsvetoval, navdušenje se mu je ohladilo. V prvem sešitku *Slovanke* (1814) je objavil Dobrovský kratko poročilo o naših spomenikih (249—251), katero je sklenil z besedami: «Ich enthalte mich absichtlich aller Erläuterungen, deren diese schätzbaren Überbleibsel gar sehr bedürfen, da ich gebornen Krainern nicht vorgreifen will, welche nicht lange mehr säumen werden, diese alten Denkmäler ihrer Sprache öffentlich bekannt zu machen und sie mit einem zweckmäßigen Commentar zu versehen» (prim. Vondrák 66 in 67). Toda Dobrovský ni dočakal izpolnitve te svoje skromne želje, kajti še le čez 22 let je objavil Kopitar vse tri spomenike. Rojilo mu je po glavi abecedno vprašanje, baval se je veliko z žurnalističnim delovanjem in priprave za Dobrovskega staroslovensko slovnico so mu vzele mnogo časa. Ko je ocenil v *Jahrbücher der Literatur* imenovano slovnico,

^{*} O sintaksi Dobrovskega in njenem vplivu na slovanske slovníčarje prim. V. Jagić, Beiträge zur slav. Syntax (Denkschriften 1899) str. 2 in 3.

^{**} Ponatisnil V. Vondrák v svoji vzorni izdaji *bržižinskih spomenikov* (v Pragi 1896) str. 65.

je dodal h kolenu še opis naših spomenikov in objavil prvega v originalu in z latinskim prevodom, kar je ponatisnil Metelko v uvodu svoje slovnice in še dodal transkripcijo v metelčici. Zgodovinar Peter Köppen, ki je tekste v Monakovem prepisal, in Vostokov sta Kopitarja spet vzdramila, da se je l. 1826. lotil z nervozno naglico spet brižinskih spomenikov. Vse mogoče pomisleke gledé razlage je odkril Dobrovskemu v svojih pismih in ga prosil pojasnil, s katerimi mu je še vedno živahni starček radostno ustregel. «Požurite se z izdanjem, drugače Vas nekdo prehiti». Ta klic je bil prepozen; kajti že v prihodnjem letu (1827) sta izdala imenovana ruska učenjaka naše spomenike s krasno razlago. Posebno priča temeljita jezikovna analiza Vostokova, s kako vstrajnostjo in ljubeznijo je gojil ta poruseli Nemec, kakor pred njim Schlözer, slovansko vedo. V resnici je nekaj značilnega in čudnega, da so se tudi pozneje tujci zanimali za naše najstarejše spomenike mnogo bolj ko pa mi Slovenci...

6. jan. 1829. je legel veliki Čeh po mnogoletnem trudapolnem delu k večnemu počitku, njegovo delo pa je nadaljeval — posebno za Jugoslovane plodonosno — Kopitar, «magni Dobrovii ingeniosus aemulator».

